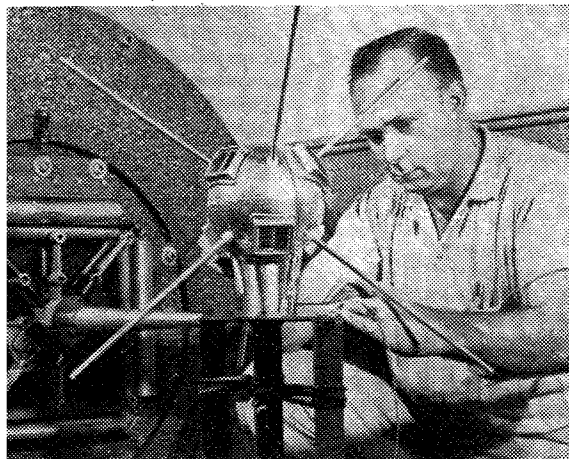

MENS en Wereld

Het negende gebod

Een denkbeeld, een geestelijke stroming, een uitvinding, komt uit de hoofden, op het papier, in de monden, in de geesten en wordt gemeen goed. Dit denkbeeld, die stroming, die uitvinding wekt tegenkrachten op, anders gerichte denkbeelden, „behoudende” stromingen, andere uitvindingen. Wat zaler uiteindelijk uitkomen, wat zal het resultaat zijn? Niemand kan het voorspellen. De maatschappelijke werkelijkheid, die duizendmaal ingewikkelder is dan alle voorspellers menen, leidt tot onvermoede resultaten. De Spoetnik, een eerbiedwekkend resultaat van kennis en vernuft van tallozen, is, volgens velen, het begin van een mogelijke ruimtevaart, is ook een begin, in de V.S., van een veranderde instelling t.a.v. geleerden en wetenschap. Vele Amerikanen beschouwen wetenschapsmensen als dwaze, onpraktische lieden, die eigenlijk niet werken. „Eierhoofden” zeggen ze. En daar komt nu verandering in, als antwoord op Rusland, waar de wetenschap – maar niet vrij – in hoog aanzien staat. Wie weet of er komen meer en betere scholen, onderwijzers worden beter betaald en onderzoekers hoeven niet altijd te bedelen. Wie weet of dit zijn uitwerking op Europa niet zal hebben. Dan zou Spoetnik I en II iets bereikt hebben, dat op geen enkele andere manier bereikt zou kunnen worden: geld, waardering, ruimte voor onderwijs en wetenschap. De departementen van O., K. en W. vóór de departementen van Oorlog. Oorlog als sluitpost van de begroting. Niet scholen minder maar oorlogsspullen minder. Ondenkbaar is het helemaal niet, want onderwijs, wetenschap en geleerden zijn meestal geneigd – omdat zij redelijk werkzaam zijn – de rede in de wereld belangrijk te vinden. Zij vechten niet gauw en niet graag.

Voorlopig worden talloze onderzoekers nog ingeschakeld om zaken te maken voor militaire doeleinden, maar opvoeding en wetenschap kunnen niet bestaan zonder de beoordeling op de duur en zo zou die kunstmaan wel eens een onvermoede en heilzame uitwerking kunnen hebben. Tenzij...

De lucht zal wel gaan zoemen van kunstmanen, en misschien van kunstzonnen, de aarde zal er eens bewoonbaarder door worden, als men die dwaze geleerden in alle rust en vrijheid hun gang laat gaan.

In 'n kazerne liggen op één kamer: 5 Katholieken, 5 Protestanten en 1 Humanist. Die Humanist is eigenlijk óók Katholiek, maar hij doet er niks meer aan. Hij sloot zich aan bij het Humanisme, omdat Christendom de christenen echt dom houdt. Onverbloemd hield hij dit zijn kamergenoten voor!...

„Hierop de anderen: Dat nemen we niet! Jij verslijt ons voor dom, omdat wij in God geloven. Dit is de grofste belediging, die je ons kunt aandoen!...”

„Daarna probeerde de Humanist zijn kamergenoten te overdonderen door met getallen te goochelen. Hij beweerde: Een tiende van Nederland is Humanist.”

„Een tiende? Dus ruim 1 miljoen!!!! Hoe kom je erbij. Volgens de volkstelling van 1947 was 17% van alle Nederlanders zonder godsdienst. Maar die zijn niet allemaal god-loos, zoals de Humanisten...”

„Omdat de ex-Katholiek steeds godsdienst afbrak, en niet veel anders wist, kregen zijn kamergenoten een zeer wazige indruk van Humanisme...”

„Weekend kwam. Humanist had wacht... hij bleef in bed... ziek... controle... jongen van 'n andere compagnie moest de wacht overnemen! Controle was weg. En de Humanist was genezen!!!!”

De lezer, die tot zover gekomen is, heeft zich natuurlijk al afgevraagd: Wat is dat toch allemaal? U zult het piet gauw raden. Het is J. Remmerswaal S. J., die in „Actie-Radius” van 15 oktober 1957 – „steeds wijder verspreid schafttijd orgaan” – aldus de belangstellenden – in schafttijd – voorlicht! In de rubriek „Kritisch Allerlei” van „Mens en Wereld” is er onlangs al een nogal goedmoedig stukje aan gewijd. Maar dit gif verdient meer aandacht.

De humanist verslijt de christenen voor dom, omdat zij in God geloven... Hij beweerde: Een tiende van Nederland is Humanist... Hij brak de godsdienst steeds af en wist niet veel anders... En als hij wacht moet lopen, laat hij er een ander voor opdraaien...

Nu denkt u misschien die pater Remmerswaal weet niet beter, hij is misschien alleen maar onverantwoordelijk geboren. Maar dan vergist u zich. Pater Remmerswaal is niet geboren, maar geraffineerd. Want nadat hij drie van de acht bladzijden met dit „portret” heeft gevuld, neemt hij zijn draai, want lezer, verbaas u niet, dit was een „Karikatuur van Humanisme.”

Ja zeker, als de schafttijd-lezers van pater Remmerswaal zover komen, dat ze van de derde naar vierde bladzij overgaan, dan zien ze dat de pater weet wat het Humanistisch Verbond zal antwoorden, als het dit geval ter ore komt. (Merk op, dat lieden als pater Remmerswaal daar in hun propaganda ter dege rekening mee houden!) En inderdaad, pater Remmerswaal weet vrij goed wat het antwoord van het H. V. zou kunnen zijn: „De door deze humanistische militair geleverde prestaties zijn tekortkomingen aan zijn ideaal. Want Humanisme is dienst aan de mensheid, verdraagzaamheid, naastenliefde”. En hij vervolgt: „Meet alsjeblieft de waarde van Humanisme niet af aan dergelijke voorbeelden... Ik ken Humanisten, die zich tot aan hun knieën zouden willen verslijten om een mens in nood te helpen. Zie daar niet verachtelijk op neer.”

Mochten nu de schafttijd-lezers dreigen een beter beeld van het humanisme te krijgen tengevolge van deze halve bladzij, dan dienen de laatste viereneenhalve bladzij om dit beeld naar vermogen te verduisteren. Want terstond vraagt pater Remmerswaal: „Hoe werd die éne Humanist dan zo? En hij noemt drie oorzaken aan godsdienstige zijde en twee aan Humanistische zijde. Het zijn:

Er zijn godsdienstigen die eisen dat Christenen in alles volmaakte mensen moeten zijn; die kinderen bij de opvoeding verkeerd behandelen, hetgeen tot wrok leidt; en die door verwaandheid anderen afstoten. Nu, dat is zo.

Overigens noemt pater Remmerswaal niet de mogelijkheid dat velen worden afgestoten door de afschuwelijke vermenging van geloof en macht, speciaal bij het Katholicisme, en vooral doordat men zo zelden iets merkt, ook bij pater Remmerswaal weer niet, van de christelijke liefde waarvan men zo gaarne hoog opgeeft. Dat ziet men waarschijnlijk eerder als buitenstaander.

Maar nu komen de twee „oorzaken” aan humanistische zijde. Let wel, lezer, oorzaken waardoor die éne humanist zo werd, als hij afgeschilderd is. Welke zijn dat? „In Humanistische tijdschriften zal hij haast nooit 'n waarderend woord voor het Christelijk geloof tegenkomen.” – Bewijs? – „Het volgend artikel, genomen uit „Mens en Wereld”...” en dan volgt een entrefiletje uit de rubriek „Kritisch Allerlei” van 17 augustus 1957. Alsof

(Vervolg op pag. 3)

KRITISCH ALLERLEI

Nieuwjaarsdag is al weer lang genoeg geleden om ons een ietwat bezonnen oordeel te gunnen over de stroom van vredesklanken, die talloze politici over ons hebben uitgestort. „Partijleider” Chroesjtsjov heeft — tijdens een receptie voor het corps diplomatie — een heildronk uitgebracht op „het prachtige Amerikaanse volk”, op Eisenhower en de andere bondgenoten uit de tweede wereldoorlog. Hij sprak de hoop uit, dat Amerika en Rusland dit jaar overeenstemming zouden bereiken over het afschaffen van „de koude oorlog”. Van over de Atlantische Oceaan kwamen ook vredesgezinde woorden; de staatshoofden en regeringsleiders van alle andere naties zijn niet achtergebleven in het uiten van vriendelijkheden.

Het is verbazend gemakkelijk om over dit alles te schrijven, dat „toch allemaal maar lege klanken zijn”, dat „die grote lui heel licht zo kunnen praten, terwijl de volkeren in vrees verkeren”. Daartegenover kan men, ook heel gemakkelijk het wel bijzonder kaal geknabbelde gezegde „Elk volk heeft de regering die het verdient” stellen; als dan de vrede voortdurend in gevaar is zou dit aan ieder van ons zijn te wijten, niet alleen aan de regeerders „aan de top”. Hoeveel waarheid daarin ook schuilt, toch liggen de zaken ons inziens niet zó eenvoudig.

Dit blijkt bijzonder sterk uit de reacties op Macmillan's voorstel, met de Sowjet-Unie een non-agressiepakt te sluiten. Het heeft stormvlagen veroorzaakt in de ministeries van Buitenlandse Zaken der westelijke landen, maar ook achter het IJzeren Gordijn. Wat blijkt nu de goede lezer: hoeveel onzakelijke sentimenten, hoeveel prestigekwesties vooral ook een grote rol spelen bij het wikken en wegen van dergelijke voorstellen, hoe weinig het striktstaatkundige daarbij de doorslag schijnt te geven.

En dit is nu het zonderling-tragische, dat wij steeds weer menen te constateren in de handelingen van „de groten der aarde”. Als wij eens een heel boude uitspraak mogen doen, die echter zo volkomen persoonlijk is, dat niemand, behalve de schrijver van dit rubriekje, er voor verantwoordelijk is: „Vrijwel géén van die politieke groten der aarde wil, zeker in dit tijdperk, oorlog. Vrijwel allen weten: twee wereldoorlogen hebben onmiskenbaar aangetoond, dat oorlogen, gevoerd met de ontzaglijke technische krachten waarover de mens nu beschikt, geen overwinnaars en overwonnenen meer opleveren, doch slechts overwonnenen aan weerskanten der grenzen. Maar geen der politieke groten wil tonen bevreesd te zijn voor de mach-

ten, die zijzelf hebben gevormd, die zij nauwelijks meer beheersen. Geen van hen wil de eerste zijn met het bekennen van zijn gevoel van onmacht, van doodsangst misschien ook. De oosterlingen noemen dit „vrees om het gezicht te verliezen”. Hoezeer die vrees ook de westerlingen beheerst blijkt uit Macmillan's toevoeging aan zijn voorstellen: „Wel een niet-aanvalsverdrag, maar met behoud van machtsevenwicht.” Dit nu schept een tragische situatie, die het handelen der „groten” verlamt. We doorbreekt deze psychologische toverkring?”

Tragisch is zonder twijfel ook de toestand bij ons Nederlandse onderwijs. In het congres van de Ned. Onderwijzers-Ver. is dit weer duidelijk aan het licht gekomen. Voorzitter Lootsma gaf grif toe, dat het rijk steeds meer uitsteekt voor het onderwijs, maar outsiders vergeten — zei hij — dat die hogere bedragen vrijwel alleen worden opgeslokt door een noodzakelijk gestegen posten voor salarissen, de snel gestegen materiaalprijs, het veel duurder onderhoud der scholen enz. I. gewijden beseffen, dat zeker bij het lager onderwijs nog bittig weinig verbetering is te bespeuren.

En dit in een tijd, die steeds meer een beroep doet, móét doe op de intellectuele capaciteit der mensen. Want laten wij ons niet vergissen: het aanwende van kern-energie, de steeds verder voortschrijdende automatisering in het bedrijfsleven, de onstuitbaar opdringende industrialisatie ook in landen, die nu nog als „achtergebleven gebieden” bekend zijn, de — helaas — ook steeds hogere intellectuele eisen stellende, technisch geperfectioneerde strijdsmachten, en in de naaste toekomst: de ruimtevaarten, waarschijnlijk, de exploratie van buitenaardse gebieden, dit gehele complex zal een steeds sterker, steeds dringender beroep doen op de geesteskrachten der mensen. Zelfs als wij ons een wereld dromen, waarin geen grote militaire machten meer nodig zijn, zé dan zullen onze handen steeds minder, onze hersens steeds meer arbeid krijgen. Daarop moeten wij ons nu al voorbereiden, daara moet nu al ons onderwijs in — der opzicht een diepgrijpende verbetering ondergaan. Dat er me wijsheid dan vrees moge komen in de harten van onze regeerde.

Mgr. dr. J. M. J. A. Hanssen, de nieuwe bisschop van Roermond, heeft zijn ambt aanvaard met het uitspreken van een re, waarvan wij in „De Volkskrant” een verslag vonden. De nieuwe bisschop blijkt een nuchter man te zijn — als wij op dat verslag mogen afgaan — die een op-

oog heeft voor de wijze, waarop de wereld inwerkt op de godsdienst. Wij moeten wel volstaan met enkele korte citaten: „De mensen willen zich tegenwoordig van alles meer rekenschap geven. Zij aanvaarden het traditionele niet meer omdat het altijd zo geweest is. Zij willen denken en doen zoals zij het nu juist vinden. Ook aan godsdienst en geloof gaat dit niet voorbij”.

Waartegen wij geen bezwaar hebben.

Dat er groeiend geloofsafval is weet iedereen. Maar niet iedere godsdienstige ambtsdrager geeft dit zo open en eerlijk toe als de nieuwe bisschop van Roermond: „Er is dan ook belangstelling bij velen voor godsdienstige vragen, hetgeen heeft geleid tot een begin van vernieuwing... Bij vele anderen is echter minder belangstelling of geen interesse meer omdat het hun niets meer zegt. De besten vinden de weg naar de echte heilsmiddelen van Schrift en liturgie, maar groeiende percentages van onze katholieken praktiseren niet regelmatig of helemaal niet meer”.

Deze verontrusting begrijpen wij. Wat wij niet begrijpen is, dat immer weer hun, die trachten nieuwe vormen van geestelijk leven te verwezenlijken — vormen, die waarschijnlijk beter aansluiten aan het maatschappelijke leven, dat ook godsdienst en geloof niet voorbij gaat — vrijwel onoverklimbare hindernissen op de weg worden gelegd.

En jong Utrechts paar is naar Engeland overgestoken om zich daar in het huwelijk te laten verbinden, omdat het in eigen stad, eigen land op veel weerstand stuitte. Dat is de laatste jaren vaker geschied, maar dit bericht frappeerde ons bijzonder, omdat de jonge vrouw al 26 jaar oud is, en de jonge man... 29 jaar. Uiteraard hadden zij een beroep kunnen doen op de kantonrechter om hun huwelijk te sluiten, maar de maanden die zo'n procedure vergt hebben zij niet meer willen wachten. En dan: hoeveel narigheid geeft een dergelijke gang van zaken niet dikwijls nog achteraf?

Als je zo'n bericht leest denk je wel eens: het is toch te krankzinnig, dat een jonge vrouw van 26 en een jonge man van 29 nog aan hun ouders moeten vragen, of ze

alsjeblieft mogen trouwen. Die jongeman heeft al acht jaar het passieve kiesrecht, al zes jaar het actieve. Theoretisch had hij al acht jaar Kamer-, staten- of raadslid kunnen zijn. Op alle maatschappelijke gebieden is hij al acht jaar volkomen handelingsbevoegd. Maar zelfstandig besluiten, dat hij met het meisje waarvan hij houdt zal trouwen, dat kan hij niet. Als wij goed zijn ingelicht zal het nieuwe Burgerlijk Wetboek een einde maken aan deze volstrekte ongerijmdheid. Bij de huidige gang van zaken kan dat nog wel enkele jaren duren. Is het niet mogelijk, tussentijds deze dwaasheid uit de wereld te helpen?

De Romeinse correspondent van het „Algemeen Handelsblad” nam uit het Italiaanse tijdschrift „Espresso” over een brief, die een vader schreef wiens zoon een openbare school in Rome bezoekt. Die vader trekt van leer tegen de wijze, waarop godsdienstgeschiedenis wordt onderwezen op die school en hij citeert enkele fragmenten uit het leerboek „Het katholieke geloof” van mgr. Vito Mazzaglia. Wij citeren mee: „Het protestantisme heeft zijn oorsprong in Maarten Luther... Het heette, dat men het Christendom wilde zuiveren; in werkelijkheid was dit alleen maar een voorwendsel om hoovaardigheid en zinnelijke hartstochten goed te praten... Hij (Luther) was bijgelovig en een godslasteraar, heftig in het spreken en met een voorliefde voor gemene woorden, groot liefhebber van obscene drinkgelagen in de kroeg „De Zwarte Beer” te Wittenberg. Calvijn was een brutaal en eierzuchtig man, die zich al in de kinderschoenen bevleekte met tal van misdaden... enz.”

De AH-correspondent voegt er aan toe o.m.: „Op deze wijze wordt in Italië op de openbare school godsdienstonderricht gegeven. Wij vragen ons af, wat de jeugd van het protestantisme te horen krijgt in de particuliere scholen, waar geestelijken de toon aangeven”. En hij suggereert, dat hier zeker voor de Unesco een belangrijke taak ligt, nu in de naaste toekomst ook Italiaanse kinderen steeds meer in contact zullen komen met kinderen uit protestantse landen, „voor wie de namen Luther, Calvijn en Zwingli een heel bijzondere betekenis hebben”.

Geloof niet wat de praters dwaas vertelden,
geloof niet wat de schrijvers wijs vermeldden;
geloof noch woord, noch boek, noch sterrentaal —
geloof alleen u-zelf, en dan nog zelden.

Wijs wie zijn lijden stil in glimlach hult:
geen hart op aarde of 't is van pijn vervuld.
Woorden zijn wind: zij blazen 't leed te laaier,
dat weemoed-warm doorglanst wie 't zwijgen dult.

GARMT STUIVELING

Uit „Ego en Echo”, uitg. N.V. Em. Querido's Uitgeverij, A'dam, 1957.

Over het Londense congres

Keurig uitgegeven verschenen in Utrecht, waar het Secretariaat van I.H.E.U. gevestigd is, de *Proceedings* van het 2e internationale humanistische congres, van 26-31 juli j.l. in Londen gehouden.

Men vindt achterin het boekje de volledige lijst van de namen der deelnemers, komend uit Afghanistan, Australië, Oostenrijk, België, Canada, Ceylon, Denemarken, Ierland, Frankrijk, Duitsland, IJsland, India, Italië, Japan, Nederland, Nieuw-Zeeland, Noorwegen, Zweden, Engeland, (159 personen), de Ver. Staten en Joegoslavië, met hun adressen. Men vindt de volledige tekst van de *Verklaring over de atoomwapens*, de resoluties en de integrale tekst van de redevoeringen en de verslagen der Sectievergaderingen. Indrukwekkend zijn de redevoeringen *De Mensheid nu* van de president Lord Boyd Orr, *Het humanistische waagstuk in onze dagen*, de zondagmorgentoetspraak van prof. T. T. ten Have, het openingswoord van de openbare vergadering, door Dr. J. P. van Praag. De tekst van de rede van J. Bronowski over *Exacte wetenschap en verantwoordelijkheid*, die over *Radioactiviteit en vooruitgang* van de Nobelprijswinnaar H. J. Muller en de woorden van het Lagerhuislid John Strachey over *Machtspolitiek en humanistische solidariteit* genezen wel grondig hen, die nog altijd menen, dat het humanisme een goedmoedige, ook wel diepzinnige en optimistische levensbeschouwing is van en voor intellectuelen, die graag Erasmus en Goethe lezen. Het humanisme, zoals het duidelijker vorm kreeg in Londen staat midden in de samenleving, wil de verantwoordelijkheden dragen en bezint zich op de middelen om dit ook werkelijk te gaan doen.

Op deze algemene inleidingen volgen de discussie-inleidingen van de secties *filosofie, persoonlijk leven, het sociale leven en organisatie* met de woorden van de eerste debaters. Bijzonder interessant, zonder daarmee kritiek te hebben op de andere secties, zijn de *Papers* van de 3e sectie, waarin Dr. B. W. Schaper *het sociale probleem in de Westerse wereld* ter sprake bracht en professor G. D. Parikh, hoogleraar in de economie aan de uni-

versiteit van Bombay *Het sociale vraagstuk in de onderontwikkelde gebieden*. Over de organisatie, vooral de verspreiding van de humanistische gedachten sprak J. Bijleveld in de 4e sectie. Zijn conclusie is: „... ofschoon voor het grootste deel berustend op vrijwillige en kundige toewijding van leken is het vanzelfsprekend dat een beweging, die aan de verwachtingen wil beantwoorden die zij gewekt heeft niet hoeft te schromen om belangrijke materiële en persoonlijke offers van haar aanhangers, in overeenstemming met hun capaciteiten te vragen. Humanisme op een koopje is onmogelijk.

Het voortreffelijke verslag van het congres, met de grootste zorg samengesteld is te krijgen bij het Centraal Bureau van het H.V. De kosten, te storten op het nr. 304.960 zijn f 5,-.

Wij hopen dat vele particulieren en instellingen het verslag zullen bestellen.

Mens en Kosmos

De in de tweede helft van 1957 verschenen nummers van het tijdschrift „Mens en Kosmos” (Uitgave Kluwer, Deventer) bevatten verschillende belangwekkende artikelen. Allereerst noemen wij het speciale Boeddhisme-nummer van het tijdschrift met bijdragen van Prof. A. J. Bernet Kempers en Prof. J. W. de Jong en een verslag van een cursus van Prof. D. Friedman over oorsprong, ontwikkeling en veelzijdigheid van het Boeddhisme. De andere nummers gaven o.m. artikelen van Dr. G. H. van Senden „De functie van ongelof in religie”, Dr. P. van Schilfgaarden „Natuur of beslissing”, Prof. Ch. H. van Os „Over tijd en eeuwigheid,” terwijl G. J. Lindemans een tweede kritische artikel schreef over „De betekenis van de Dode-Zee-rollen.” Voorts bevatte elk nummer zoals gebruikelijk verslagen van cursussen gehouden in de Internationale School voor Wijsbegeerte. Vooral een verslag van een cursus gegeven door Mme. M. M. Davy „Existentialisme in Frankrijk” trok onze aandacht.

Twee voortreffelijke tijdschriften

Er is, voor vele lezers van M. en W. en niet alleen voor hen, maar één groot bezwaar verbonden aan het tijdschrift van de opvoedingsorganisatie der Verenigde Naties (U.N.E.S.C.O.); er bestaat geen Nederlandse uitgave, alleen een Engelse, Franse of Spaanse. Maar dat is dan ook het enige bezwaar. Het maandblad, *the U.N.E.S.C.O.-Courier* is in een woord voortreffelijk. Het uiterlijk, met de prachtige foto's en de pakkende omslag is verzorgd, de druk is duidelijk, de opmaak is levend maar niet sensationeel en de inhoud is subliem. Meestal is de inhoud „gericht”, in één onderwerp genomen, b.v. primitieve godsdiensten, schrijvers die ook tekenden, het internationale geofysische jaar, magische maskers, de strijd tegen het analfabetisme, soms ook worden verschillende objecten in één nummer behandeld. Uiterst kundige schrijvers, meestal de erkende autoriteiten op hun gebied, schrijven eenvoudig en met begrip voor de leek-lezer over hun vakgebied en er is geen nummer dat men onbevredigd terzijde legt of sluit. Men vliegt deze nummers niet door, zoals men de

meeste plaatjes-en-tekst tijdschriften doorneemt, maar men leest het, als een boeiend boek. Ik durf u te voorspellen dat u een rijke oogst zult binnenhalen als u zich abonneert op deze *Courier*. Wij hopen dat het aantal abonnees in de Nederlands sprekende taalgebieden zo zal toenemen, dat de U.N.E.S.C.O. een Nederlandse uitgave zal willen overwegen.

N.V. Martinus Nijhoff's uitgeverij. Lange Voorhout 9, Den Haag verzorgt de verspreiding in ons land. De abonnementsprijs is ongelooflijk laag en bedraagt f 6,- per jaar, te voldoen op postgirorekening 4165 t.n.v. Martinus Nijhoff's Uitgeverij. U zult van dit abonnement geen spijt hebben. Het is een uniek tijdschrift.

Veel goeds valt er ook te zeggen van het tijdschrift *Western World*, een maandblad door of in nauwe relatie met de N.A.T.O. uitgegeven. Actuele politieke, sociale en culturele problemen uit de Westerse wereld worden kundig en levendig – dikwijls in dialoogvorm – gesteld en besproken, door mensen, die hun sporen verdiend hebben op hun gebied. Ik noem u b.v. uit het decembernummer 1957 een interessant artikel van prof. H. Brugmans en de Anglicaanse bisschop C. B. Oxbam over de vraag hoe ver de democratieën kunnen en moeten gaan in de bestrijding van het anti-democratische communisme, zonder het democratisch karakter te verliezen. In hetzelfde nummer staat een prachtig artikel van Claude Delmas over het begin van de Atlantische beschaving. Ook dit is een goed, royaal opgezet en kundig geredigeerd algemeen tijdschrift, dat zeker de publieke opinie in de Westerse landen deels zal vormen, deels zal veranderen. Amerikaanse en Engelse humor, vooral in de cartoons, ontbreekt niet. In de redactie heeft voor de Benelux eenheid o.a. zitting Dr. M. van Blankenstein.

De abonnementsprijs bedraagt f 22.50 per jaar en f 2,- per nummer. Het abonnementsgeld dient gestort te worden op de rekening van *Western World* bij de Nederlandsche Handelsmaatschappij N.V. te Rotterdam.

Bij het lezen van beide tijdschriften wijken de enge grenzen van het eigen kleine land en men ademt, bij het tweede, Europese lucht in; bij het eerste voelt men zich een wereldburger, met de zware verantwoordelijkheid voor het geheel maar zonder kans van verdrinken in het kleine gedoe in ons land.

B.

Het negende gebod (Slot van pag. 1)

één zo'n citaatje – stel al dat pater Remmerswaal gelijk had – ook een bewijs kan zijn van de geest van een tijdschrift. De lezer van dit blad weet wel beter!

Maar pater Remmerswaal heeft dan ook nog een tweede argument. De oorzaak waardoor die éne humanist zo werd is blijkbaar ook, dat wij allemaal vinden dat „Humanisme goed is, Christendom pet.” U weet wel, lezer, dat „deze zin in alle humanistische uitgaven telkens om de hoek komt kijken”. (Het staat er heus). Maar u weet niet hoe dat komt, zeker? Nu, pater Remmerswaal wel, „omdat Humanisme van het Christendom zowat niets weet of begriipt.” En dan griipt hij vlug weer even naar het internationale congres van deze zomer. Omdat het zo plezierig is blijkbaar, om humanisten uit Amerika, of India aan te halen, als je met het Nederlandse humanisme te doen hebt. Omgekeerd krijgen wij natuurlijk een prettig beeld van het Nederlandse Katholicisme als we naar Spanje en dergelijke landen kijken, (wat niet wil zeggen dat ik Amerikaanse geestverwanten zou willen bekijken als de „Spanjaarden” onder de humanisten).

Hoe dan ook, pater Remmerswaal weet of begrijpt blijkbaar alles van het humanisme, want hij eindigt zijn schotschrift met de conclusie: „Zoek zelf beter contact met Christus. Want uit dit nummer blijkt (!) wat de droeve gevolgen zijn, als je je geloof er maar bij laat hangen. Dan trap je achteloos 'n medemens het luchtruim in, hij wordt 'n dwalende satelliet. Tussen christendom en niets (!)”. Niets, dat is blijkbaar het humanisme.

Moeten we ons dat laten zeggen? Nee, dat moeten we ons niet laten zeggen! Daarop is het antwoord, dat wij ons humanisme versterken door ons lidmaatschap, door geldelijke steun en door persoonlijke toewijding. Want al is het nu reeds een factor, waarmee men rekening houdt, het kan de plaats die het toekomst, alleen ten volle veroveren door zijn eigen inspanning. Geestelijk, maar ook organisatorisch. Ik twijfel er niet aan of de buitenkerkelijke humanisten zullen dit antwoord weten te geven en tonen wat het humanisme hun waard is.

J. Remmerswaal S.J. moge ik intussen beschieden wijzen op Exodus 20 vs. 16, het negende gebod: Gij zult geen valse getuigenis spreken tegen uw naaste.

J. P. VAN PRAAG

Op zoek naar spelregels

Mevrouw C. van Essen-Zeeman „Op zoek naar spelregels”, Van Loghum-Slaterus, Arnhem.

„Wat geloof jij? Ben je een Christen, is de bijbel voor jou van waarde? Wat is de waarheid?”

Dit waren de vragen, waarvoor Mevr. van Essen-Zeeman, zoals zij ons vertelt in haar boekje „Op zoek naar spelregels”, al in haar jonge meisjes jaren en als studente, gesteld werd en die haar bleven bezig houden. Zij wist toen niet of zij geloofde, ook niet wat van blijvende waarde in haar leven was. Zij hoorde alleen wat anderen geloofden en van waarde vonden, maar het raakte haar zelf niet; het bleef haar alles vreemd. Zij trachtte een antwoord te vinden in de antwoorden, die grote denkers in de loop der eeuwen gegeven hadden en al spraken losse gedachten van deze denkers haar aan, het was haar onmogelijk de uitgangspunten over te nemen. Het bleek n.l. dat al deze grote denkers vanuit hun eigen levensproblemen hun weg door het leven trachtten te vinden; dat hun eigen aard hun doelstelling, hun problemen en hun oplossing bepaalde.

Zo is het ook Mevr. v. Essen's eigen probleem, dat het uitgangspunt vormt voor 't geen zij ons vertelt over haar eigen ontwikkeling tot grotere volwassenheid, tot een meer omvattend en diepgaander levensinzicht, van waaruit zij het leven als een Kunst, scheppend en in harmonie met wat mogelijk is, leert spelen. Het probleem waar het hierom gaat is het probleem van de vrouw, die een goede echtgenote en een goede moeder wil zijn, maar ook haar eigen vak, dat een deel van haar zelf is, niet op kan geven. Steeds komt een van de drie delen, die haar leven uit maken, in de knel en dit verarmt haar bestaan.

Zo sterk overspoelt tenslotte dit probleem haar hele wezen, dat zij geen uitweg meer ziet en zij,

De laatste nomaden in Europa

In verschillende landen vormen de rondtrekkende zigeuners nog steeds een probleem voor de autoriteiten.

Noch vervolgingen (nog tijdens de laatste wereldoorlog hadden zij evenveel van vervolgingen door de Duitsers te lijden als de joden!), noch pogingen (zoals die van Maria Theresia, Jozef II en Frederik de Grote) om de zigeuners door schenkingen van huizen, land en vee er toe te bewegen zich als boeren te vestigen, hebben dit probleem kunnen oplossen. In de dertiger jaren stelde ook de Sowjet-regering de rondtrekkende zigeuners land ter beschikking, doch blijkbaar zonder definitief resultaat. Onlangs heeft het presidium van de Sowjet-Unie namelijk besloten zigeuners te verbieden nog langer een nomadenbestaan te leiden. Overtreding van dit verbod zal gestraft worden met vijf jaar gevangenisstraf.

Ook de Zweedse regering streeft er naar door een hulpprogramma voor de zigeuners deze er toe te brengen vaste woonplaatsen te kiezen. Zigeunerkinderen zullen op kosten van de staat onderricht in de Zweedse taal krijgen. Ten behoeve van de zigeuners, die zich ergens willen vestigen zal men houten barakken bouwen. Voor zigeuners, die de voorkeur blijven geven aan een zwerversbestaan zullen door de gemeenten kampementen met elektrische stroom en stromend water ingericht worden.

Er leven ongeveer 750 zigeuners in Zweden. Velen spreken nog hun oude taal. Bekend is, dat vestiging van zigeuners in vaste woonplaatsen bijna steeds het einde van hun traditionele levensgewoonten betekent: door assimilatie gaat hun oude cultuur al vrij spoedig verloren.

P. KRUG.

als 't ware met de rug tegen de muur komt te staan. 't Is op dit moment dat de mens in eens ontdekken kan, dat hij achter zichzelf kan gaan staan, zich zelf kan zien als een heel klein deeltje in een geweldig groot geheel, waar alles door gaat en blijvend is, ondanks het schijnbaar niet verder kunnen en vergankelijke van hemzelf. Hierdoor gaat hij de dingen beschouwen vanuit het grote geheel, waarvan hij deel uitmaakt en dit brengt zijn problemen tot normaler proporties terug; zij zijn niet meer overheersend en verpletterend. Hij ziet nu niet alleen zijn onmacht, maar ook welke mogelijkheden er zijn om zijn problemen tot een oplossing te brengen. Hij kan n.l. met zijn menselijke vermogens, tastend en zoekend met zijn hele wezen trachten tot een meer omvattend levensinzicht te komen en dit doet Mevr. v. Essen als zij haar waardevolle denkbeelden ontvouwt over de verschillende vormen van liefde, over de kracht en de zwakte van het denken en over de wil en het begeleidend verschijnsel van de traagheid.

In het laatste hoofdstuk, dat de titel „levenskunst” draagt, beschrijft zij de ontwikkeling van de mens, die eerst door allerlei krachten om en in hem, geleefd wordt, tenslotte de kunst om het leven zelf te spelen (zelf risico's

te nemen, verantwoording te dragen, kritiek te doordenken) leert verstaan en al doende hierin zelfs vreugde gaat scheppen, zonder vermoed te raken.

Het prachtige citaat van Lao Tse, waarmee het boekje aanvangt, heeft daarmee voor ons inhoud gekregen.

Van harte kan ik dit boekje bij de leden van ons Verbond aanbevelen; niet alleen om eens zelf te lezen en te overdenken, maar ook als uitgangspunt voor discussie avonden. Humanisten, die bijna allen opnieuw de traditionele waarden en bijbehorende gezegden op hun geldigheid voor hen persoonlijk moeten toetsen, zullen hetgeen Mevr. v. Essen met buitengewone openhartigheid en eerlijkheid aan de lezers voorlegt, zeer goed kunnen aanvoelen. Het wekt tot grotere bewustwording en verheldering van wat in velen van ons leeft.

Het is ook een echt Nederlands boekje en mist daardoor de typische bezwaren die soortgelijke bespiegelende boeken uit het buitenland hebben. Het probleem, dat aan dit boekje ten grondslag ligt n.l. de eeuwige strijd om zowel anderen als zichzelf tot een zo volledig mogelijke ontplooiing te brengen, is zeker geen specifiek vrouwelijk probleem, maar een algemeen menselijk probleem en al is Mevrouw v. Essen doctor in de filosofie, haar boekje is voor velen toegankelijk, omdat het niet getuigt van haar geleerdheid, maar van haar zelf doorleefde en aanvaarde menselijkheid.

A. J. G. D.

De zin van het leven

Wanneer een mens, die zich vrij weet van door anderen uitgevonden denkschema's en gedachtenspinsels, zich op een stil uur en in afzondering bezig houdt met de zin van het leven, doen zich al dra vragen voor, waarop hij een antwoord zoekt.

Deze vragen bewegen zich veelal in een weids vlak: Waarom leef ik? Hoe ben ik tot leven gekomen? Waar voert het leven mij heen? Wat moet ik met mijn leven doen? Ten slotte kristalliseren al deze vragen zich tot één grote allesomvattende vraag: Wat is de zin van het leven?

Het is de vraag, die de mens zich vanaf het begin van het zich bewust worden heeft gesteld en waarop hij nimmer in onafhankelijk en vrij denken een antwoord heeft gevonden. En gezien de lange tijdsduur, dat het menselijke geslacht reeds de aarde bevolkt en bebouwt, is het problematisch of hij ooit tot een bevredigend antwoord zal komen.

Redelijk doordenkende, lijkt het dus verstandig deze vraag, als de mens te machtig, terzijde te stellen en op beperkter gebied tot overdenkingen te komen. Slechts de betweterige wil op iedere vraag een antwoord, zich hiermede onbewust tot een graad van volmaaktheid opblazend, die hij als mens nu eenmaal niet bezit. Toch heeft ieder mens wel iets van deze opgeblazenheid, daar het uitblijven van een antwoord op een vraag hem prikkelt. Het geeft hem een gevoel van onmacht. Hij dient echter te beseffen, dat deze onmacht onverbrekkelijk met het menszijn verbonden is en moet dit gevoel als zodanig accepteren.

Daar de zin van het leven de mens duister blijft, dient hij zijn vraagstelling te wijzigen. Gegeven dus dit leven, dat een raadsel blijft, rest de vraag: Wat moet ik met het leven doen? Bij deze vraag moet onweersprekelijk het feit in aanmerking worden genomen, dat de mens een wezen is, dat houdt van gezelligheid. Hij leeft in een gemeenschap met anderen. Hij heeft die anderen nodig uit de aard van zijn wezen. Hoe enthousiast begroette Robinson in zijn een-mans-bestaan Vrijdag, wegens de doorbreking van zijn on-menselijke eenzaamheid en het prille herstel van menselijke verhoudingen.

De beantwoording van de vraag: Wat moet

ik met mijn leven doen? is ondenkbaar zonder daarin de menselijke verhoudingen te betrekken. Het is zelfs zo, dat deze menselijke verhoudingen in het antwoord een hoofdrol spelen. Immers, het is toch zo, dat indien men dusdanig handelt, dat men positief op goede voet staat met zijn medemensen, de vraag, wat met het leven aan te vangen, reeds voor een groot deel beantwoord is.

Zo komt men tot een verdere ontwikkeling van de vraagstelling. Deze wordt nu: Hoe kom ik op goede voet met mijn medemensen? Kant sprak het aldus uit: „Handel zo, dat de richtlijn van uw handelen steeds tegelijk als algemene norm voor iedereen kan gelden.” Heijmans zei: „Volkomen zedelijk handelt hij, die zich steeds in het centrum van al zijn relaties houdt en afweegt, wat de verschillende relaties van hem eisen.” Kort en goed: „Wat gij niet wilt, dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet.”

Het is het persoonlijke leven waar maken van deze drie hoogstaande gedachten, zal het ontwikkelen van goede menselijke verhoudingen ten eerste bevorderen. Wanneer de mens zich bij al zijn handelen afvraagt, in hoeverre hij iets ten goede kan zijn voor zijn medemensen, zal hij bijdragen tot betere maatschappelijke en persoonlijke verhoudingen. Het nastreven van dit doel houdt in, een verspreiding van goede wil, een oorzaak van geluk, een waar innig mens-zijn.

Een antwoord op de vraag: Wat moet ik met mijn leven doen? zou dus kunnen luiden: Betere menselijke verhoudingen scheppen. En dit kan in praktijk gebracht worden door te trachten iets van waarde te zijn voor de medemens, een steun en vraagbaak te zijn als hij in moeilijkheden verkeert, een voortdurend vertrouwvol beraad met hem te onderhouden in gelukkige en in sombere dagen.

Zo kan de mens, inplaats van zijn tijd door te brengen met veel getheoretiseer over zin en oorsprong van het leven, beter overgaan tot de orde van de dag, op weg naar betere menselijke verhoudingen. Zo kan hij het leven, dat in diepste wezen ongrijpbaar blijft, een zin, een opdracht geven.

JOH. J. BUITING

Het werpen van de teerling

Het is ongebruikelijk om in M. en W. toneelstukken te beoordelen en zeker stukken, die nog niet zijn opgevoerd. Dat ditmaal toch een bespreking wordt gegeven in de toneelrubriek, vindt zijn oorzaak in het feit dat de schrijver van genoemde rubriek, Libbe v. d. Wal, een toneelstuk heeft geschreven dat zowel om de inhoud als om het behandelde probleem de moeite waard is om kennis van te nemen. De auteur zal het mij, naar ik hoop, niet kwalijk nemen als ik voor deze ene keer zijn taak overneem.

Bij Leopolds Uitgeversmaatschappij in Den Haag verscheen *Het Werpen van de teerling*, een toneelspel in drie bedrijven. Tussen een denkbeeldige, grote republiek, met aan het hoofd president Mike Barton, en een denkbeeldige „Oosterse” staat, heerst, sinds lang, een uiterst gespannen verhouding, die elk moment tot oorlog kan komen. Ergens, tussen kleine gebieden, satelliet der Oosterlingen en bondgenoot van de republiek, is de oorlog uitgebroken en de beslissing moet genomen worden of en hoe de bondgenoot, die het maar kort zal kunnen houden, militair geholpen zal worden.

De Oostelijken hebben een schip van de republiek tot zinken gebracht (320) slachtoffers en

kan aanvaarden zijn mannen op te offeren of schoen hij, objectief, overtuigd is dat het zo zal moeten.

Het persoonlijke element wordt versterkt omdat de vrouw van de president, buiten haar man om, gezorgd heeft, dat haar zoon Ben wordt overgeplaatst naar een ongevaarlijke streek... Oosterbaai. Zij betekent dat de president, die nu voor het feit gesteld wordt, dat zijn schoonzoon en zijn zoon, in de Oosterbaai, alle kans hebben te sneuvelen, want hij alleen weet hoe gevaarlijk dan de situatie is. Prachtig heeft de schrijver nu uitgewerkt dat de president het bedrog van zijn vrouw ongedaan wil maken; zijn zoon dus op zijn oude post wil laten, maar dat doet uit angst hem te verliezen. Maar hiervan wil zoon Ben niets weten, want hij zal gaan met een speciale opdracht van de admiraal aan de bevelvoerende officier om zoveel mogelijk manschappen van de schepen te halen. Daarmee heeft Duringham zijn geweten enigszins gesust. Dit is een dienstorder en de president is geslagen. In de laatste scène van het derde bedrijf heeft de aanval plaats gehad; Brian Tobray is gewond, de pleegzoon van de minister van buitenlandse zaken is gesneuveld, met hem zeer velen en de zoon Ben heeft zijn opdracht niet meer kunnen uitvoeren. De oorlog wordt verklaard.

In het laatste gesprek tussen de secretaris van de president Renwick en de adviseur van

de president, zijn vriend professor James Wellar, zegt de laatste deze wijze en treffende woorden:

„Als je alleen maar denkt aan de durf die je moet opbrengen om een beslissing te nemen, ook als je de gevolgen maar zeer ten dele kunt overzien, en aan de moed om die gevolgen, hoe ze dan ook zijn, te aanvaarden, ja dan kun je 't leven wel een dobbelspel noemen. Maar dan verdonkeremaan je één belangrijk ding: onze verantwoordelijkheid. Een aaneenschakeling van verantwoordelijke beslissingen, dat is naar het mij voorkomt het leven.”

Het is deze intelligente, menselijke, objectieve raadgever van de president die steeds de gewone frases en motieven en inzichten van allen corrigeert en uitdiept, zonder tot een eigenwijze moralist te worden.

Het is niet teveel gezegd als men Korea en de aanval op Pearl Harbour, voor de 2e wereldoorlog, in dit stuk als inspiratiebron herkent. Van der Wal heeft levende mensen geschapen en een boeiend en zelfs soms aangrijpend stuk geschreven over het probleem van de verantwoordelijkheid. Ik durf te voorspellen — maar dat blijkt, zelfs voor kenners van het toneel, steeds weer moeilijk te zijn — dat het stuk goed speelbaar is en dat geen rol schematisch is gebleven. Het gemis aan pathetiek en de humor, die doorklinkt hier en daar, maken het lezen al tot een genot. Wij hopen dat het beroepstoneel het zal wagen om dit stuk op het toneel te brengen. Mocht dit niet het geval zijn, dan zal de amateur het duidelijk moeten maken dat hier een goed en degelijk stuk is geschreven. H. B.

Toneelpraatje

hoewel de president, de opperbevelhebber der landlegers, de admiraal en de minister van buitenlandse zaken de oorlog willen, wenst de senaat die niet en voorlopig blijft het „vrede.” De president wordt overstroomd met telegrammen, de meeste dringen aan op een oorlogsverklaring, een groot aantal wil de vrede handhaven. Voor de eerste groep, waartoe de president en zijn secretaris behoren, geldt het motief van het tegengaan van onrecht, voor de laatste groep de afschuw voor de ellende, die een oorlog brengt.

Dit grote probleem wordt scherp en overtuigend gesteld in de eerste scène, waarin Renwick, de secretaris, spreekt met Ben Barton, de zoon van de president, die als sergeant onder dienst is bij de administratie en die, slap en ook angstig eigenlijk pacifist is, eigenlijk had moeten dienstweigeren maar om de presidentsverkiezing van zijn vader dat niet gedaan heeft. Na deze scène tekent zich al af dat dit stuk een spel van de verantwoordelijkheid genoemd kan worden. Hoe wordt de verantwoordelijkheid gevoeld en waarop richt die zich?

Uit het min of meer theoretische vlak komt het spel directer in de menselijke sfeer door Eva Tobray, dochter van de president, wier man onder dienst is bij de vloot, die in een uit hoek van het rijk, in de Oosterbaai ligt. Zij is, door het verlies van een zoontje nog uit haar evenwicht en is bang dat er oorlog komt en dat zij ook haar man zal verliezen. Terwijl de president met zijn dochter praat, komt het bericht binnen, ontcijferd van een code-telegram der „Oostelijken”, dat een verrassende aanval op het eskader in de Oosterbaai alleen door mag gaan als de verrassing volkomen zal zijn. De verantwoordelijkheid groeit. Welke beslissing moet genomen worden? De aanval laten geschieden, het eskader opofferen of versterkingen zenden met de kans dat dan weer de oorlog niet zal beginnen. De admiraal Duringham wil ontslag nemen omdat hij de beslissing niet

Oud-Indische wijsbegeerte

Bij N. Kluwer in Deventer is in de Oriënt Serie een boekje uitgekomen „Verborgene wijsheid uit de Oepanishaden”, dat onze aandacht verdient. Sinds Schopenhauer zich in geestdriftige woorden uitte over de levenswijsheid, die hij in een vrij slechte vertaling van dit gedeelte der Indische filosofisch-religieuze geschriften ontdekt had, hebben vele Europeanen, tot wie de christelijke traditie niet meer sprak, mede uit deze bron geput. Wijsgeren, Eduard von Hartmann, Keyserling, Masson Oursel ondergingen de invloed van deze gedachtenwereld. Quèntalisten, Max. Müller, Rhijs Davids, Richard Wilhelm en kort geleden Conze, vestigden de aandacht van belangstellenden er op en in de Europese literatuur kan men een geluid horen, dat duidelijk verwant er aan was. Ik denk o.a. aan Romain Rolland, Hermann Hesse en Aldous Huxley. Voeg hierbij de weerklink, die Indiërs als Tagore en Ghandi hier vonden en het beeld van de wassende invloed van het Oosten op de Westerse levensvisie is verre van volledig, maar dan toch in grove trekken aangegeven. Symptomen van deze groeiende belangstelling kennen wij ook binnen het H.V. Ik noem slechts het boekje van Griss „Idealistische Filosofie”, dat grotere bekendheid verdient dan het onder ons geniet, en Kwee Swan Liats „Ontmoeting tussen Oost en West”.

Dr. H. Groot heeft in het goed leesbare boekje, dat hier aangekondigd wordt, een heldere uiteenzetting gegeven van de denkbeelden, die aan de oud-Indische wijsbegeerte ten grondslag liggen. Hij zette zich daartoe, omdat hij van mening is, dat „in deze naar vorm en uitdruckswijze verouderde geschriften de kern van alle werkelijke wijsheid te vinden is, van wijsheid, die van alle tijden is en die geldt, onafhankelijk van de vorm, waarin zij

gegoten wordt”. Het gewaad, waarin de schr. zijn studie gestoken heeft, is van deze tijd, de taal, die hij spreekt, is verstaanbaar voor de mensen nu en hier.

De begrippen Brahman, de grond der dingen, en Atman, het wezen van de mens, krijgen de nodige aandacht, de kernspreuk „Dat zijt gij”, die de eenheid van deze twee grondbegrippen vastlegt, ook. Wat is nu de waarde van zulk een uitspraak? Voegt zij aan wat wij weten van de wereld en van de mens iets nieuws toe op de wijze van een nieuwe wetenschappelijke ontdekking? Deze vraag, die bij de moderne mens onmiddellijk verrijst, gaat de schr. niet uit de weg, integendeel, het probleem, dat in deze vraag steekt, wordt in twee hoofdstukken, „De drie soorten van „weten” en „De symbolen van Brahman” van alle kanten gezien. Dat daarbij ook ingegaan wordt op de mogelijkheid de werkelijkheid, die met de woorden Brahman en Atman aangeduid wordt, in eigen innerlijke beleving te naderen, ter sprake komt, ja dat de eigen ervaring in het middelpunt komt te staan, was te verwachten.

In het laatste hoofdstuk maakt de lezer kennis met de Indische speculaties over leven en dood, waarbij dus ook de denkbeelden van reïncarnatie en karman en dat van de samengestelde natuur van de mens een beurt krijgen.

Mijn eindoordeel? Wie zich voor deze stof interesseert, vindt hier een goede gids, ik zou echter de schrijver onrecht doen, als ik er niet op liet volgen: en wie weet, dat levenswijsheid een, overigens vrij zeldzame, menselijke verworvenheid is van en voor alle tijden, haar of hem kan ik dit boekje ter overdenking aanbevelen. Pr.

Hulp aan de naaste (III)

Vorige maal werd in deze artikelenreeks gepoogd aan te tonen, hoe van hogerhand opgelegde of zelfs zelf bedachte lekenhulp aan naasten, die dreigen te verstikken in hun problemen, weinig kans heeft doeltreffend te zijn. Maar er kwam ook naar voren dat de poging tot hulp op zichzelf, de te helpen persoon althans tijdelijk uit z'n benauwde gedachtenkringetje kan halen, hetgeen hulp mag heten op zichzelf.

Het is namelijk zo, dat het min of meer gebonden zitten met de aandacht aan „problemen” deze er zeker niet minder door zal maken. Integendeel. En afleiding door praten met een ander, het gevoel niet meer geheel alleen te staan, zullen die nauwe gedachten-„wurghalsband” kunnen doen ontsluiten. (De hond snoert dit soort halsband, als hij te hard trekt, zelf dicht!). Niet de goedgemeende woorden helpen hier dus, maar *’t feit, dat men helpen wil*. Alles trouwens, van welke aard ook, wat deze „halsband” kan doen verruimen is, in deze zin bekeken, „hulp”. Wie kent b.v. niet uit ervaring het merkwaardige feit, dat „problemen” of zelfs lichamelijke pijn, of verdriet, plots geheel onbelangrijk werden, zodra in de omgeving maar iets plaatsvond van zoveel gewicht, zo’n dramatische kracht, of dat zo plezierig was, dat daarnaast in het bewustzijn eenvoudig geen plaats meer was voor „moeilijkheden” e.d.? Een kaarsvlam geeft licht. Zet men hem evenwel in de lichtstraal van een sterke schijnwerper, dan veroorzaakt hij een slagschaduw!

Hierdoor komt het b.v. dat een tijd van oorlog of van rampen voor sommigen (misschien wel niet eens zo’n gering aantal!) in zekere zin een heerlijke tijd is – al beseffen zij dit niet en al zouden zij de gedachte alleen al vol afschuw verwerpen: De nood der tijden, de noodzaak actief te moeten en kunnen zijn in dienst van een boven alle twijfel verheven juist doel, doet hen te enenmale uit eigen beperkende problemen- en gedachtenkring treden. Zij voelen zich – onbewust – verlost; een gelukkiger, voller mens...

Samenvattend:

Lekenhulp, welke beoogt de vraagstukken van iemand anders voor hem te willen (helpen) oplossen is, zolang deze niet van zuiver praktische, materiële aard zijn, vrijwel onmogelijk (zie art. II)

Hulp, in de zin van hem op de een of andere wijze uit z'n om zichzelf heen geconstrueerde gedachtencirkel brengen – z'n piekerkring, die inderdaad zo gemakkelijk ontaardt in een soort „wurghalsband” – is de enig zinvolle. Het gaat er dus om, hem z'n belangstelling op de een of andere wijze naar buiten te doen richten, hem actief te laten worden voor iets, dat belangrijk genoeg is, om hem z'n problemen als „probleem” te doen loslaten. Deze vallen dan vanzelf in hun ware verhouding terug en verliezen al spoedig hun scherpheid, hun crisis-karakter. (Dat het met dit soort hulp ook lang niet altijd lukken wil, omdat het slacht-

offer dikwijls eenvoudig niet bereid is afstand te doen van de negatieve bevrediging, die hij van z'n gehechtheid aan z'n moeilijkheden ondervindt, terwijl hij zich in de aandacht van de helper eigenlijk alleen maar koestert, is iets, waar we in dit artikel niet verder op door hoeven te gaan. Hulp van dit soort vereist van de helper in ieder geval een grote dosis takt, geduld en inzicht.)

Maar er zit nog een totaal andere zijde aan deze hulpverlening van een leek aan z'n naaste, n.l. de „hulp”, die de gever er zelf door verkrijgt. Want de helper is immers zelf door z'n actie ten opzichte-van-een-ander nooit toegekomen aan, of verlost van het teveel aan aandacht voor zichzelf – de eigen moeilijkheden, welk teveel aandacht immers dat crisis-karakter aan „problemen” kan geven? Iedereen heeft of krijgt wel moeilijkheden in z'n leven te verwerken. Deze worden echter eerst tot een probleem, als men zich er op gaat doodstaren. De geestelijk evenwichtige mens, die gewend is zich met opbouwende zaken buiten zichzelf bezig te houden, zal nooit de kans lopen dermate overgroeid te raken door eigen moeilijke ervaringen, dat dit „problemen” gaan worden.

En nu is het ’t merkwaardige, dat sommige personen, die van een zekere egocentrische structuur zijn en dus de aanleg hebben in problemen verstrikt te raken, deze „levenswet” onbewust hebben dóórgeregeld en er mee zijn gaan woekeren. Daar is b.v. de vrouw, die zich min of meer indringt bij families en zich hier onmisbaar tracht te maken door hulp in enigerlei vorm, maar wier eigen huis tezelfde tijd een dermate waanzinnige chaos ten toon spreidt, dat men beseft, dat haar geestesgesteldheid, en dus haar „hulp” naar buiten, nooit anders dan even chaotisch zullen kunnen zijn als haar woning is, m.a.w. dat haar naar buiten gericht zijn hier een noodsprong is, een krampachtige poging eigen algehele geestelijke verstikking te voorkomen.

Een andere vrouw was dermate egocentrisch en had daarbij zo’n scherp oordeel over iedereen, dat zij een ieder van zich vervreemde. Zij stond naar buiten evenwel bekend om haar „hoge morele opvattingen” en als iemand, die haar naasten bijstond. Bij voorkeur ging zij zieke familieleden en kennissen verplegen. Het merkwaardige echter was, dat velen, die haar hulp hadden ondergaan toch niet echt van haar waren gaan houden, zelfs eerder een soort wrok er van hadden overgehouden. Dit leek vreemd. Maar op een keer zei ze, nadat zij een familielid een tijdlang verpleegd had: „Dat was de enige tijd, dat ik van haar heb kunnen houden, dat het goed tussen ons was...” Deze uitspraak wilde te kennen geven, dat de schuld van het nooit „goed” tussen beiden zijn, bij het familielid lag. Maar in werkelijkheid betekende dit: zodra zij haar tegenspelers liggend en niet tot eigen mening in staat, dus afhankelijk aan zichzelf had, kon zij „van hen houden”. Deze behoefte te domineren, dit zichzelf de meerdere te kunnen voelen, vormde de drijfveer van haar verpleeghulp aan anderen en was daarmee tevens een (schijn)redding uit de benauwde egocentriciteit. Men zou deze vorm van hulpverlening bijna een zeer verfijnd vampirisme kunnen noemen! Dit is het soort hulp, waarvan men geneigd is het als opdringerig te gaan voelen en dat de eigenschap heeft te helpen... ja, van de wal in de sloot. Dat dit soort helper zichzelf toch ook niet dient is duidelijk: hij handhaaft er krampachtig een totaal onwerkelijke voorstelling mee over zichzelf. (Bij hoeveel mensen wel in de samenleving zal een min of meer soortgelijk

onvrij innerlijk, het actief-zijn-naar-buiten forceren en kleuren, zodat dit vroeg of laat stukken moet maken? Beslist een niet gering aantal! Voor een samenleving die activiteit eigenlijk min of meer verheerlijkt, schuilen hier stellig gevaren...)

Hulp aan de naaste dus, bedreven „omdat het zo hoort”, „omdat dit bevorderlijk is voor eigen zieleheil”, of met welk bijvoegmerk ook, werkt dus in de eerste plaats negatief voor de helper zelf, omdat hij, in plaats dat hij spontaan door z'n daad vrijer van zichzelf komt, op eigen aandeel in de zaak, eigen baat gericht is, en hij dus zijn wurghalsband van de egocentriciteit wat dichter aansnoert. (Tenzij hij al doende zichzelf vergeten kan, hetgeen natuurlijk ook voorkomt.)

Alweer dus: alleen de spontane naastenhulp, die van zichzelf niet weet, noch van een of ander vooropgezet doel, of verstandelijke overweging, die over de gehele aarde voorkomt en die ontwaakt in gevallen waar dit onmiddellijk nodig is, werkt doeltreffend en wordt door gever zowel als ontvanger als een groot, bevrijdend gebeuren ervaren.

Conclusie van het behandelde in deze drie artikelen:

De moderne mensheid, die de werkelijkheid omtrent zichzelf op geen stukken na kent en zeer waarschijnlijk nooit geheel zal kennen, die voor een groot deel verleerd heeft intuïtief te reageren, probeert te handelen naar schema's, slagzinnen en leuzen, welke evenwel niet meer dan algemeen symbool vormen van slechts die eigenschappen en meningen in (groepen van) mensen, die door de tijdsomstandigheden naar de oppervlakte van hun wezen worden geroepen. Dit soort handelen vindt dus nooit z'n oorsprong in de totale werkelijkheid en zal praktisch gesproken grote kans hebben z'n doel te missen.

Mensen, die zich „waarheden” opgelegd willen krijgen door kerk, noch dictator, zullen dus ook met grote omzichtigheid ieder, door de publieke opinie voorgeschreven zedelijk gedrag moeten benaderen en onderzoeken, alvorens er aan mee te doen.

Volgende maal zullen we als laatste de hulp aan de achtergebleven gebieden – door de publieke opinie momenteel zeer vertroeteld onderwerp – eens wat nader beschouwen.

M. DEN HERTOEG

De Zonneboot

Göran Schildt. *De Zonneboot*; Uitgave N. Kluwer, Deventer, en Contact, Amsterdam. Door Nini Scholtz uit het Zweeds vertaald.

De Finse avonturier, die met zijn schip, de Daphne, reizend in het Middellandse zeegebied, ons vergastte op een fris en boeiend geschreven reisverhaal „In Odysseus' Kielzog” (in M. en W. besproken), heeft nu Egypte bezocht en heeft over deze reis weer een boeiend verhaal geschreven. De schrijver weet waarover hij schrijft, is geen opschepper, is een man vol humor, kijkt duchtig uit zijn ogen en heeft niet alleen oog voor cultuur-monumenten. Wil men een goed beeld krijgen van Egypte, in Nasser's tijd, dan geeft Schildt overvloedig materiaal.

„Mijn probleem”, zegt de schrijver, „hangt samen met de persoonlijkheid van de Westerse mens: welke factoren hebben die persoonlijkheid geschapen, wat bewaart zij aan waardevolle en levende tradities, welke moeilijkheden en misvattingen bedreigen haar? Dit probleem heeft mij op al mijn reizen vervolgd en stimuleerde evenzeer mijn belangstelling voor de levende milieus, als voor de levenloze getuigenissen over de voorstellingen en gevoelens van dode generaties” (p. 4).

Het is een aanbevelenswaardig boek met prachtige illustraties. De prijs is f 14,50. B.

Lezingen voor de Vara

19 jan.: Dr. J. C. Brandt Corstius,
Uit één massaal stuk steen.

26 jan.: P. J. S. Zwart,
De grietel en de griet.

2 febr. Dr. J. P. van Praag,
Wat doe je met je Humanisme?

IK denk er ZO over

Leven na dit leven

Naar aanleiding van het „Kritisch Allerlei” in Mens en Wereld no. 23, waarin uit „De Volkskrant” de volgende uitspraak van pater Pauwels werd geciteerd: „Het is intussen van groot belang dat ook niet-Christelijke wijsbegeerte zich met het probleem van dood en sterven bezig houdt. En wanneer dit gebeurt in de geest van Camus in zijn boek La Peste, bestaat de mogelijkheid, dat men niet bij scepticisme en ongelovigheid zal blijven stilstaan, maar door Gods kracht zal doorstoten naar het geloof”, zou ik mijn visie op een leven na dit leven willen geven.

Kritiek op anderer opvattingen wens ik niet te geven ten deze, mijn opzet is, de lezers mijn opvatting van deze materie voor te leggen ter overpeinzing.

De mens leeft geestelijk en lichamelijk. Het lichaam is de broze woonplaats van de ziel.

Onder ziel te verstaan de zetel, vormer, bewerker en uitzender van al onze gedachten, intenties en handelingen. Bij ons verscheiden houden deze werkzaamheden op: de bron van goede en slechte daden is opgedroogd. Ons stoffelijk lichaam wordt overgegeven aan de opruiming-dienst, die de mens en de natuur daartoe benutten, maar de geest blijft voortbestaan. Al wat die geest heeft voortgebracht, in goede, zowel als in kwade zin, blijft voortbestaan in uw nazaten en anderen, met wie u hebt samengeleefd en gewerkt. Dus in hetgeen ge hebt verkondigd, hetzij schriftelijk of mondeling; in hetgeen ge deed en . . . naliert te doen.

Dit is een vorm van leven na dit leven. Dat een ieder zijn verantwoordelijkheid ten deze ten volle beseft! Vooral als uw invloed op uw medemens groot is, zal uw verantwoordelijkheid daarmee evenredig zijn.

Men doe het goede niet, om beloning te verlangen, doch omdat dit menselijke plicht is.

K. J. VAN ZONNEVELD

De Humanist en zijn vaderland

Enige tijd geleden verzocht men mij (niet in het H.V.) een causerie te houden. Als onderwerp stelde ik voor: „De humanist en zijn vaderland”, als geworden en niet geboren Nederlander meende ik hierover wel iets te kunnen zeggen. Een korte briefwisseling maakte mij echter al spoedig duidelijk, dat ik over mijn onderwerp wel enige stichtelijke algemeenheden te berde mocht brengen, maar niet de dingen waar het mij in wezen om ging. Mij hield n.l. de vraag bezig: „wat doet iemand als hij ziet dat zijn volk, waarvan hij houdt, dingen doet die voor de eigen gemeenschap verderfelijke zijn en die tegen hogere menselijke normen en waarden indruisen?” Bismarcks nationalisme en machts-materialisme waren voor mij zowel een aanval en bedreiging van andere volken, als een afval en bedreiging van de beste tradities en de diepere levensbronnen van mijn eigen volk. Als een der leiders van de „Deutsche Friedensgesellschaft” en als mederedacteur van „Das Andere Deutschland” heb ik niet geschroomd hier de consequenties uit te trekken. Ik heb ook niet gezwegen, hoe bitter het voor mij ook was, toen mijn eigen partij de „selbstmörderische” poging ondernam, de nationalistische wind in eigen zeilen op te vangen. Bijgevolg werd ik, een jaar voordat Hitler aan de macht kwam, als leraar uit mijn ambt gezet.

Toen ik in 1934 een nieuw vaderland moest zoeken, stonden voor mij vele deuren open. Ik heb bewust Nederland gekozen. Aan politiek hoefde ik hier niet te doen, om de eenvoudige reden dat hier, over het algemeen, alles vanzelfsprekend en normaal was, wat in Duitsland gold als de misdadige of krankzinnige abnormaliteit van een te verwaarlozen minderheid. Ik heb er mij dus toe beperkt van af de eerste dag de taal van mijn gast-land goed te leren, mij met zijn cultuur vertrouwd te maken en mijn beste krachten te geven aan het ontzaglijk moeilijke opbouwwerk van Kees Boeke.

Na 1945 heb ik uiteraard meegewerkt aan de Duitse re-education, die grootscheepse poging van Engeland en Amerika om de Duitsers „her- op te voeden” en hen van hun pathologisch militarisme te genezen. Totdat ongeveer in 1950 de „re-re-education” weer begon, waarbij de tot antimilitarist en pacifist „dwang-opgevoede” Duitser weer tot goed soldaat moest

worden herschapen. Toen werd het gênant.

Er kwam nog meer bij. Voor 1933 had ik tegen het Duitse staats-mysticisme vaak gepolemiseerd vanuit Frankrijk, het land van Voltaire en de „droits humains”. Maar nú voerde Frankrijk met een waarlijk stuitende geborneerdheid zijn terreur-oorlog tegen Vietnam en het stelde de Duitse SS-soldaten in zijn Vreemdelingen-Legioen in de gelegenheid, bij het folteren van Algerijnen en het platbranden hunner dorpen al die kundigheden en ervaringen toe te passen en uit te breiden, die zij bij Oradour hadden opgedaan.

(Hoe voelde u zich toen onlangs de woordvoerder van de Nederlandse regering officieel zijn vertrouwen uitsprak in de Franse Algerië-politiek?)

In het re-educationwerk, na 1945, sprak ik voor de Duitsers vaak als Nederlander: vanuit diens nuchtere zakelijkheid, zijn rijpe volwassenheid, erfdeel van zovele grote „erflaters” sedert de tijd van Erasmus, Grotius en Spinoza. De „politieele acties” waren voor mij eerst niet meer dan een pijnlijke verrassing. Maar gaandeweg vermeerderden zich voor mij de tekenen, dat bij hele lagen van de Nederlandse bevolking zekere politieke opvattingen en gedragingen veranderden, die ik steeds als een bijzonder waardevolle en bij uitstek Nederlandse bijdrage tot de algemene Europese cultuur had beschouwd. Onder „hele lagen” versta ik niet de man aan de deur of in de trein; ook niet die jongelieden die men tot de meest beschamende en mens-onterende militaire clownerieën van alle tijden dwingt door hen in het tijdperk van raketten en atoomwapens met de een of andere speelgoedrommel in de zandbak van de Senne te laten spelen. Ik bedoel vooral „progressief Nederland”; nog preciezer: de politici, redacteurs en lezers van „Het Parool” en „Het Vrije Volk.”

Er maakt zich langzamerhand van deze kringen een welhaast pathologische bewustzijnsvervalsing meester. Men denkt slechts in uiterste alternatieven, waarbij iedereen die zich buiten de psychose weet te houden, met een ongelooflijk gemak „dood”verfd wordt als iemand die uit stommitieit of uit gemeenheid „de vijand” in de kaart speelt. Meer dan eens heeft mij dit een spookachtig „déjà-vu-

gevoel” gegeven: alsof ik voor 1914 op een Duitse schoolbank voor een Duitse Oberlehrer zat – of in de leraarskamer, tussen Duitse Stahlhelm-Studienräte die van al die flauwe pacifistische Quatsch niets moesten hebben, want de Polen, de Fransen, de Russen, enz. verstonden maar één taal: die van het geweld.

Nederland heeft een Duitse infectie opgelopen. Kijk waar ge wilt: in geen enkel land hebben de socialisten en liberalen de Duitse herbewapening – d.w.z. de re-militarisering, d.w.z. re-nazificering – zo klakkeloos aanvaard – wat zeg ik – *geëist*, als in Nederland. En dit tegen de Duitse kameraden uit de illegaliteit, en in *bondgenootschap* met het kapitalistisch-klerikale Adenauer-Duitsland en zijn Himmler-beulen en zijn Hitler-souteneurs. In Oslo liepen duizenden arbeiders en studenten storm in protest, toen de gijzel-moordenaar Speidel er verscheen. Hier verroerde zich geen hand, behalve die van een groep geweerpresenterende soldaten en die van de persfotograaf. (Het resultaat verscheen de volgende dag in de krant op dezelfde plaats waar nog niet zo heel lang geleden de foto te zien was van de Engelse beul, die in Neurenberg ’s heren Speidels rotgenoten moest ophangen.)

Ik heb de Duitse academicus vroeger steeds veracht om de blakende geestdrift waarmee hij zich aan het collectief ondergeschikt maakte en om zijn serviele gedweeheid tegenover de „macht”. Maar ik ben nog van mijn verbazing niet bekomen, dat het moedigste en doeltreffendste protest tegen de atoombewapeningswedloop (naar de dood) uit Göttingen in Duitsland kwam – en dat het appèl der Duitse atoomgeleerden en dat van Schweitzer in onze progressieve pers met gemelijke en verdachtmakende commentaren werd begroet.

Waar gaat het hier in wezen om? Als door sociale verschuivingen of wetenschappelijke ontdekkingen nieuwe machten hun intrede doen in het maatschappelijk bestel, dan schijnt een chaos in den beginne bijna steeds onvermijdelijk. De intellectuele en morele élite heeft dan steeds tot taak de nieuwe situatie te doordenken en zich haar geestelijk te realiseren. De *practische* realisatie daarna gaat steeds gepaard met een lange strijd tegen egoïsme en behoudzucht der oude machten. De grote mannen van de Verlichting konden ook niet volstaan met verstandige bespiegelingen en voorzichtige manifesten die de kool en de geit spaarden. Ook toen de Vierde Stand opkwam is er een élite van bekwame mannen en vrouwen geweest, politieke dichters en politici vol vuur en fantasie, die in een heftige en gevaarvolle strijd een catastrofe hebben weten te voorkomen door de oude denkwijzen en maatschappelijke verhoudingen radicaal om te vormen.

Zo’n moment beleven wij thans! Met de ontdekkingen der kernphysica is plotseling een totaal nieuwe en huiveringwekkende macht ons individueel en maatschappelijk leven binnengetreten. Op dit moment van dodelijk gevaar en

(Vervolg op pag. 8)

MENS EN WERELD

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr. H. Bonger.

Redactiesecretaris: H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam, Telefoon: 80641.

Administratie, abonnementen en advertenties: Oudegracht 152, Utrecht. Telefoon: 10163. Postgiro 304960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht.

Advertentietarieven op aanvraag. Kleine advertenties: f 0,20 per woord. Abonnementenprijs: voor leden van het Humanistisch Verbond f 5,— p. jaar, voor niet-leden f 7,50. Buitenland f 8,—. Losse nummers: f 0,30.

IK denk er ZO over (Slot van pag. 7)

in het verblindende licht van Hiroshima moesten wij de problemen van macht en geweld, van volkslegers, van de „Politik der Stärke”, van „kazernes belangrijker dan scholen” en „kanonnen (voor ons) beter dan boter (voor de hongerende wereldbevolking)” radicaal op-nieuw doordenken. En daarbij moeten wij weigeren ons oordeel over de kracht van de geest (van liefde, offervaardigheid en vertrouwen) als een waarlijk scheppende en reële kracht, te laten voorschrijven door wapen-fabrikanten en door verziekte politieke routi-niers.

Ik zie hier in Nederland maar één groep van intellectuelen die de problemen van het „atoom” in al zijn menselijke en maatschap-pelijke aspecten onverschrokken heeft door-dacht en uit de gewonnen inzichten de realis-tische consequenties heeft getrokken: dat zijn de dominees van „Kerk en Vrede”. Ik wou dat ik zeggen kon: het Humanistisch Verbond!

Er is sedert 1934 in Nederland veel veran-derd. Wat toen vanzelfsprekend en normaal was, begint thans te gelden als de abnormali-teit van een te verwaarlozen minderheid. Ne-derland, mijn tweede vaderland, dreigt het con-tact te verliezen met zijn beste tradities en die-pere levensbronnen. Ik zou mijn plicht verza-ken als ik thans zweeg. Of het nu mijn eerste vaderland geldt of mijn tweede: ik zal niet op-houden mijn waarschuwend stem te verheffen!

HEIN HERBERS

Getrouwd:

J. H. P. COLPA

en

J. STUY

Assen, 27 december 1957, Emmastr. 17

VILLA OLANDESE
VERGELETTO, TICINO

900 m hoog, zacht klimaat, zelfverzor-ging. 1 juni-15 september.

Inl.: J. Weiland, Händelstr. 32, Arnhem.
Tel. 26569.

CREMATIE

*Heeft u reeds een
codicil geschreven?
Wacht niet tot het
te laat is.*

*Op verzoek worden
codicil-formulieren
gaarne toegezonden.*

VERENIGING
VOOR FACULTATIEVE
CREMATIE

Riouwstraat 186, 's-Gravenhage
Telefoon 1700-554797

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr. W. J. JONG en H. KUYSTEN

Administratie-adres: Postbus 246, Rotterdam

Postgiro 445129 • Abonnementsprijs f 5.— per jaar

Ook Uw buitenkerkelijke buurman
interesseert zich voor

„Mens en Wereld”.

Laat het hem lezen en maak hem abonnee!

De kerkelijken zorgen voor hun wezen door
het instandhouden van weeshuizen etc.

Buiten-kerkelijken zorgen voor hun wezen
door zich aan te sluiten bij de

WEEZENKAS

Vereniging op de grondslag
van het beginsel:

„Opvoeding zonder geloofsdogma”

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap
bij de Secretaris W. DE HAAS,
Adm. de Ruyterweg 234, Amsterdam-W

De teksten van de 4 lezingen

„KINDEREN VRAGEN”

uitgesproken voor de AVRO-microfoon door

Mevrouw A. Groenman-Deinum

zijn verkrijgbaar bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond,
Oudegracht 152 te Utrecht, tegen 25 cent per lezing.

Betaling per giro, nr. 304960, of door het plakken van f 1,— extra port op een
briefkaart.

15 EN 16 FEBRUARI 1958 „OP ZOEK NAAR DE MENS”

Ontmoetingsconferentie voor Humanistische en Protestantse jongeren in
samenwerking met het Humanistisch Verbond.

Zaterdagavond spreekt dr. D. H. Prins uit Den Haag en zondagmiddag spreekt
dr. J. M. van Veen uit Driebergen.

De titels van beide referaten zijn gelijk aan het thema van de conferentie.

Leiding: D. T. Winter, Amsterdam
Drs. A. J. Nijk, Driebergen

Deelnemersprijs: f 5.50 per persoon tot zondagavond;
f 7.— per persoon tot maandagmorgen.

Inlichtingen te verkrijgen bij en aanmeldingen met vermelding van beroep,
leeftijd en geslacht te richten aan het Secretariaat van „Kerk en Wereld” — De
Horst — Hoofdstraat 211, Driebergen. Telefoon K 3438-2241/2242. Giro-
nummer 21.49.45.

Bespaar ons werk en Uzelf incassokosten door het
abonnementsgeld 1958 voor **Mens en Wereld**
(voor leden-abonnees f 5,— voor niet leden-abonnees f 7,50 p.j.)
over te maken op postgiro 304960 ten name van
Humanistisch Verbond te Utrecht.

Bij voorbaat onze dank!

Adm. Mens en Wereld

N.B. Betaling voor leden abonnees van Amsterdam Gem. giro no. M-1000 ten name van administratie
„Mens en Wereld”